

ORĂȘENII DIN IAȘI ÎN SECOLUL XVII – SOLIDARITĂȚI ȘI DIFERENȚE

Marius Chelcu

Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași

Abstract: *The recognition of the social life coordinates from the most important city of Moldavia in a period of profound and extensive crisis from the XVII century implies, first of all, the evaluation of the solidarities and differences manifested among the inhabitants of the city. There were, indubitable, inhabitants situated, due to their personal prestige, in the top of the social hierarchy. These inhabitants were called „patricians” in the studies regarded to the social structure of the urban population of Moldavia. At once, the association in brotherhoods has created links to the solidarization of the inhabitants by their occupations. But also in the same period can be identified some factors which have inhibited the configuration of these category, with the persistence of certain differences. This essay tries to assert some of the causes which have limited a better and more represented urban social body. One cause is the central power, traditionally more pregnant in Moldavia than in Transylvania for example, in controlling the urban space. Another source of the weaknesses can be found right inside of the urban population. Part of those who succeed to be recognised as leaders are often tempted to cancel their social condition for a better one for them: the boyars. Last, but not least, the social cohesion is limited by the religious differences; because in the case of Armenians religion has contributed to the persistency of the differences and in the case of Turkey's religion has determined reactions of rejection.*

Keywords: XVII century crisis, brotherhoods, urban social category, ethnicity

Din perspectiva evoluției vieții urbane din Moldova, veacului al XVII-lea a fost desemnat ca o fază de criză și decadență provocată de factorul extern, de orientarea sud-estică a comerțului, de fiscalitate oprimantă, de anii numeroși de secetă și, implicit, de foamete și epidemii¹. Toate aceste elemente ar fi reprezentat pricinile care au împiedicat orașele moldovenești să atingă nivelul economico-social și edilitar al celor din Polonia sau Transilvania². Fără îndoială că economia urbană din Moldova a evoluat într-un context mai larg, situându-se, de la mijlocul secolului XVI și până în veacul XVIII, într-o poziție periferică atât în raport cu economia otomană, dar și cu cea central-europeană³. Această încadrare a avut, bineînțeles, numeroase efecte negative generatoare de obstacole către o evoluție comparabilă măcar cu a orașelor ardelenne. În

¹ D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV–XIX*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, 1970, VII, p. 22.

² *Ibidem*, p. 32.

³ Bogdan Murgescu, Florin Bonciu, *Considerații asupra abordării mondiale a proceselor istorico-economice*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» – Iași”, XXX, 1993, p. 541.

această construcție mai trebuie adăugată însă o nuanță. Cel puțin până în a doua jumătate a secolului XVII economia Țării Moldovei, în comparație cu cea a Țării Românești, datorită poziției geografice, s-a menținut într-un relativ echilibru față de cele două economii, reprezentând o punte de legătură între Imperiul otoman și Polonia. Această realitate ne este dezvăluită de modificarea ierarhiei traseelor comerciale care străbăteau Moldova, situație ce poate fi probată lesne de cazul Galaților și Iașilor. Pornind de la tema tipologiei urbane, constatăm că factorii care au susținut ridicarea demografică și economică a celor două orașe sunt doar până la un punct asemănători. În cazul Galaților, ascensiunea a fost mai lentă, desăvârșindu-se abia în veacul XVII, odată cu statornicirea rolului de singură poartă a Moldovei către Dunăre și Marea Neagră⁴. Dar în condițiile desprinderii de sub stăpânirea moldovenească a Chilieii și Cetății Albe și, ulterior, și a altor teritorii din același colț al țării, inclusiv a Renilor, Galații vor dobândi, începând de la sfârșitul veacului XVI, un rol important în cadrul comerțului polono-otoman⁵ ce se desfășura mai cu seamă pe drumul ce venea din Lioy, trecând prin Hotin, Dorohoi, Ștefănești, Iași, Vaslui, Bârlad și Tecuci, pentru a ajunge la portul dunărean. Acest drum, numit și „al Țarigradului” sau „împărătesc”, va căpăta însemnătate începând de la mijlocul veacului XVI, devenind principala arteră comercială a Moldovei⁶. În cazul Iașilor ascensiunea a fost susținută atât de buna plasare în centrul țării, cât și de funcția administrativă pe care o va căpăta prin stabilirea reședinței principale aici⁷.

Vedem astfel că schimbările politice și economice din această parte a Europei au generat o nouă ierarhie a drumurilor comerciale care străbăteau țara și, nu în ultimul rând, dobândirea funcției de reședință domnească principală și ulterior atribuțiile unei capitale creează un cadru favorabil asumării de către orașul Iași a rolului de cel mai important centru comercial și meșteșugăresc al țării.

Dar și în aceste condiții favorabile unei dezvoltări urbane mai accelerate a Iașilor, în comparație cu celelalte târguri moldovenești, vom vedea că în privința organizării orașenilor și a raporturilor acestora cu puterea centrală nu se întrevăd diferențe substanțiale.

Argumentele aduse în favoarea susținerii existenței unui patriciat urban în orașele românești, cu specificitățile știute, credem că nu mai pot fi contestate⁸. Din cadrul cercului restrâns al negustorilor implicați în marele comerț – e drept, nu de

⁴ Paul Păltănea, *Câteva date privind începuturile orașului Galați*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, VI, 1969, p. 141-150, observații ce au fost dezvoltate ulterior în idem, *Istoria orașului Galați de la începuturi până la 1918*, vol. I-II, Galați, Edit. Porto Franco, 1995.

⁵ P. Păltănea, *Istoria orașului Galați*, I, p. 47. De la Galați, în vremea lui Petru Șchiopu, s-a încercat trimiterea spre Veneția a unei corăbii încărcate cu 12 000 de piei de bou, ceară și alte produse moldovenești.

⁶ *Ibidem*, p. 50.

⁷ V. Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, „Analele Universității «Alexandru I. Cuza» – Iași”, istorie, XIV, 1968, p. 111-123; Dan Bădărău, I. Caproșu, *Iași vechilor zidiri*, Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 57-58.

⁸ Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul orașenesc în Moldova medievală. Câteva observații preliminare*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, 1988, XXV, 1, p. 253-265.

anvergura celui săvârșit în veacurile trecute –, al meșterilor ce se grupează în bresle din nevoia legitimării solidarității lor, orășenii și-au ales mereu reprezentanții. Funcțiile de șoltuzi și pârgari nu erau doar onorifice, ele fiind încărcate de responsabilitatea reprezentării intereselor târgoveților în raporturile cu domnia. Recunoașterea autorității lor de către orășeni este dovedită și prin participarea șoltuzului și a celor 12 pârgari la numeroase tranzacții ce privesc înstrăinarea unor locuri din vatra și hotarul orașului, precum și prin soluționarea unor diferențe ce apar între târgoveți. În cadrul aceleiași elite, îi putem recunoaște și pe staroștii breslelor negustorești sau meșteșugărești, dar și pe unii dintre preoți.

În domeniul înnoirilor cel mai reprezentativ aspect al acestei perioade îl reprezintă, fără îndoială, organizarea orășenilor, negustori sau meșteri, în bresle⁹. Alcătuirea breslelor se încadrează într-un fenomen caracteristic orașelor din estul Europei acelei perioade¹⁰. Poate din acest motiv tipul de organizare, așa cum transpare el din frânturile de informații ajunse până la noi, îl apropie mai mult de modelul existent în cuprinsul Imperiului otoman, al *isnafurilor*, decât de acela existent de multă vreme în orașele din Transilvania. Diferența constă în funcția principală pe care o dețin aceste „frății.” În țările române, apariția lor a fost declanșată nu neapărat de intenția de a crea un cadru care să apere interesele strict economice, legate de obiectul activității prin protejarea acestuia de o eventuală concurență, ci mai curând de dorința unora dintre orășeni de a se feri de abuzurile puterii centrale în contextul înăsprii fiscalității. Această atotputernicie a dregătorilor domniei asupra veniturilor orașelor a reprezentat poate cea mai serioasă piedică în calea maturizării instituțiilor urbane. Raporturile de natură fiscală, ocolind instituțiile orășenești, au reprezentat, în opinia noastră, principalele constrângeri în încercarea cristalizării unei conștiințe comune a orășenimii, justificând astfel reacțiile firave ale acesteia față de deciziile care i-au știrbit interesele.

Diferențele confesionale, etnice sau cele ținând de starea socială, nu ar fi reprezentat în alte condiții bariere de netrecut în calea conturării unor forme mai cuprinzătoare de solidarizare între orășeni. Totuși, dacă ar fi să aruncăm o privire asupra negustorilor din acea perioadă, vedem că deosebirile – firești, de altfel, – care transpar din informațiile cuprinse în sursele avute la îndemână, se transformă

⁹ Pentru acest subiect, lucrarea lui Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, rămâne un studiu care își păstrează încă valoarea, mai cu seamă datorită unei interpretări mai largi în care determinările de natură simbolică în constituirea asociațiilor meșteșugărești ocupă un loc important. Din aceeași serie mai pot fi amintite și contribuțiile lui N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, în vol. *Opere economice*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, Edit. Științifică, 1982, p. 533-633; Dum. Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români. Mai ales băcânia (Publicațiune de documente inedite 1593-1855, cu 17 portrete, 6 tablouri și 20 fotografii-facsimile de documente și subscrieri)*, București, Atelierele Grafice Socec, 1908, precum și cele ale lui Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 155-208, ca și cea a lui N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova, I, Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, București, 1971. Ultimele două, din pricina contextului ideologic în care au fost realizate, pun accentul mai ales asupra motivațiilor de natură economică în constituirea și funcționarea breslelor.

¹⁰ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 31.

cel mai adesea în elemente care separă. S-a încercat, în cazul negustorilor, o deslușire a statutului pe care îl dețineau unii indivizi în cadrul breslei, pornindu-se de la denumirile pe care le poartă atunci când sunt amintiți în documente. Încercarea nu poate fi decât meritorie, însă argumentarea rămâne fragilă în lipsa susținerii ei și cu alt gen de probe¹¹. În condițiile lipsei unor surse statistice pentru perioada la care facem referire, studiile genealogice pot fi în măsură să ofere sugestii pentru dezvoltarea comportamentului social al unor categorii de orășeni, de la formele de socializare până la strategiile matrimoniale¹².

În Iași se stabilesc numeroși greci, sârbi, bulgari și albanezi care își vor păstra condiția de negustori, iar în timp vor fi lesne asimilați datorită potrivirii profesionale cu populația majoritară. În acest sens, mărturiile călătorilor străini sunt sugestive; urmărind înșiruirea acestor neamuri observăm că, pentru această perioadă, cel mai adesea după moldoveni sunt amintiți grecii¹³. În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir dezvoltă că în țară se află un număr mare de locuitori străini, în cea mai mare parte negustori, și adăuga, în privința statutului acestora, că grecii, albanezii, sârbii și bulgarii trăiesc liberi și unii se ocupă cu negoțul, iar alții slujesc la Curtea domnească¹⁴.

Într-adevăr, încă din secolul XVI negustorii greci pătrund în Moldova în număr tot mai mare, fiind atrași de noua orientare a economiei acestei țări, una direcționată, în bună măsură, spre cea a Imperiului otoman.

Mulțimea grecilor statorniciți în Moldova impresionează, însă doar o parte a acestora se vor alătura tagmei orășenilor, cel mai adesea ca negustori aparținători breslei¹⁵. Avem și numele unor staroști ai breslei negustorilor ieșeni. Isac Arapul,

¹¹ Nistor Ciocan, *Negoți și neguțători în Moldova veacului al XVII*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, 1988, XXV, partea I, p. 293-305. Identificarea negustorilor străini cu cei organizați „breasla neguțătorilor” și a celor autohtoni sub denumirea de „cupeți” poate suferi nuanțări referindu-se, credem, mai curând la o distincție între marii negustori care făceau comerț cu ridicata și cei care practicau vânzarea mărfurilor cu amănuntul, chiar dacă și această schemă nu poate fi absolutizată. Doar o recompunere a destinului unora dintre personajele care se ascund în spatele celor două denumiri ne va putea oferi confirmări sau infirmări ale acestor ipoteze.

¹² Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 253-265; Louis Roman, *Genealogia și demografia istorică*, „Revista istorică”, serie nouă, II, 1991, nr. 3-4, p. 183-198.

¹³ *Călători străini*, II, București, 1970, p. 131-132; *Călători străini*, IV, București, 1972, p. 21, 75, 233; *Călători străini*, VII, București, 1980, p. 150. Această proporție se va păstra și în veacul XVIII, atunci când numeroși călători observă mulțimea grecilor care locuiesc la Iași sau Galați și se ocupă cu negustoria, vezi *Călători străini*, VIII, București, 1983, p. 189.

¹⁴ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, București, Edit. Academiei, 1973, p. 297.

¹⁵ La Iași este atestată existența unei bresle a negustorilor într-un document din 1610 avându-l în frunte pe Isac Arapul. Prezența acestuia ca martor la întocmirea actului prin care postelnicul Alexa Arapul dăruia mănăstirii Sfântul Sava un loc de casă de pe Ulița Armenească trădează, pe lângă potrivirea de nume, o posibilă legătură de rudenie între staroste și boier, vezi Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, I, *Acte interne (1408-1660)*, Iași, Edit. Dosoftei, 1999, nr. 94 (în continuare se va cita: Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I).

Gheorghie Dimuță¹⁶, Curt blănaru sau Kortis, așa cum se iscălește el cu litere grecești pe filele documentelor la alcătuirea cărora este martor¹⁷, Toader¹⁸, Pană Caceaune¹⁹, pentru ai aminti până acum doar pe cei din prima jumătate a veacului XVII. În a doua parte a aceluiași secol, destinele breslei se vor afla în mâinile unui David²⁰ sau ale unui Costanda²¹, socrul lui Iane Berda, care va accede și el în fruntea tagmei neguțătorilor²², ale unui Mădzărachi²³ sau ale lui Sava, creditor al vameșului Miron²⁴. Negustorii ieșeni atestați documentar sunt numeroși, iar majoritatea lor iscălesc grecește indicându-li-se obârșia, cu rezerva că se întâlnesc și cazuri în care și armenii își înscriu numele cu litere grecești, fapt lesne de înțeles de vreme ce limba greacă devine o veritabilă *lingua franca* a negustorilor levantini. Ei sunt cei care exportă grâul și vinul în Rusia și în Polonia și tot ei trimit piei, cerși, ceară, miere, pastramă de vită, unt și legume la Constantinopol. Chiar și vinul grecesc care se aduce din Creta pentru a ajunge în Polonia și în Germania trece prin Moldova²⁵.

Există însă o diferență între acești negustori care se alătură breslei târgului și marii negustori greci care devin indispensabili domniei pentru procurarea sumelor de bani necesare cumpărării sau confirmării tronului, dar și pentru plata la timp a haraciului și a celorlalte obligații bănești. Aceștia din urmă părăsesc adesea condiția de negustori prin obținerea unor funcții, în special cele de vameși și postelnici, pentru ca în acest fel să accedă în rândurile boierimii²⁶. De altfel, sursele surprind această pătrundere masivă în Sfatul domnesc a elementului grec, care, treptat, prin statornicirea și apoi prin împământenirea lui în viața politică și economică a țării, va conferi acesteia particularități ce vor avantaja suzeranitatea otomană²⁷. Din această perspectivă pătrunderea marilor negustori greci în Moldova a lăsat urme mai adânci asupra categoriei boierilor și în mai mică măsură asupra celei a târgoveților. Identitatea religioasă îi face pe greci predispuși la împământenire, mai ales după obținerea unor funcții și cumpărarea de moșii,

¹⁶ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, nr. 227. În cuprinsul aceluiași document aflăm de existența unei bresle a cupeților, a negustorilor cu amănuntul, avându-l ca staroste pe Arghirie. Gheorghie Dimuță a dăruit o parte din satul Șendreni mănăstirii Hlincea „pentru sufletul său și al părinților săi”, vezi Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul II, *Acte interne (1661-1690)*, Edit. Dosoței, 2000, nr. 41 (în continuare se va cita: Ioan Caproșu, *Documente Iași*, II).

¹⁷ Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, nr. 352, 355, 361, 444.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 359.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 424.

²⁰ Ioan Caproșu, *Documente Iași*, II, nr. 18, 41, 34, 45.

²¹ *Ibidem*, volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, Iași, Edit. Dosoței, 2000, nr. 68, 78, 118 (în continuare se va cita: Ioan Caproșu, *Documente Iași*, III).

²² *Ibidem*, nr. 164, 277.

²³ *Ibidem*, nr. 449, 478, 490, 553, 582.

²⁴ *Ibidem*, nr. 112, 114.

²⁵ *Călători străini*, IV, București, 1972, p. 587.

²⁶ Pentru începutul procesului de pătrundere a elementelor grecești în Țara Moldovei în ultimele decenii ale veacului XVI, vezi I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 57-59.

²⁷ *Ibidem*, p. 59.

stăpânirea pământului rămânând condiția esențială pentru recunoașterea boieriei. Pe această cale însă orașenimea a pierdut numeroase elemente care s-ar fi putut pune în fruntea ei și ar fi contribuit la formarea unei elite capabile să-i susțină mai viguros interesele.

Dacă în cazul grecilor apartenența confesională a reprezentat o punte către o ușoară integrare și, ulterior, asimilare, dar și o cale care le-a înlesnit, pentru cei mai avuți, părăsirea condiției inițiale, în cazul armenilor și mai cu seamă a turcilor religia s-a transformat într-o piedică dificil de ocolit.

Astfel, inserția socială este diminuată în cazul armenilor, apartenența religioasă limitând trecerea în rândul boierilor, chiar dacă astfel de cazuri nu lipsesc. Demarcația confesională i-a constrâns pe armeni să rămână fideli îndeletnicirilor negustorești chiar și în condiții mai puțin fericite decât cele din veacurile anterioare, atunci când s-au aflat printre cei mai activi negustori promotori ai comerțului de tranzit, având ca punct de susținere însemnata colonie armenescă din Liov²⁸. Prin puterea tradiției, pe armeni îi aflăm și spre sfârșitul veacului XVI preocupați de negoțul cu mirodenii²⁹, însă, în noile condiții, ei vor îmbrățișa comerțul cu vite destinat Europei Centrale³⁰.

La Iași un călător străin care a vizitat orașul la sfârșitul veacului XVI își amintea că „a mers la biserica armenilor, care, în toate acele țări, sunt cu mult mai bogați și mai înlesniți decât toți ceilalți ...”³¹.

Pentru secolul XVII se poate constata sporirea numărului locuitorilor armeni din Iași în contextul unei creșteri demografice mult mai rapide a acestui oraș comparativ cu alte așezări urbane moldovenești³²; cu toate acestea colonia de aici nu va mai avea ponderea pe care o dobândiseră în trecut comunitățile armenesti din Suceava sau Roman.

În momentul apariției obștii armenesti ieșene în documente, aceasta ni se înfățișează bine organizată, dispunând de o serie de instituții care îi asigurau integrarea în viața orașului. Breasla armenilor condusă de staroste, numit uneori și namesnic, garanta o mai bună reprezentare a intereselor obștii în raporturile cu administrația locală și centrală, iar sfatul „bătrânilor târgului” se reunea în condițiile dezbaterii unor probleme interne ale comunității³³.

²⁸ Siruni, *Armenii în viața economică a Țărilor Române*, „Balcania”, II–III, 1939-1940, p. 138-140; idem, *Armenii din România. Cu prilejul unui centenar*, „Arhiva Românească”, V, București, 1940, p. 8-11; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, în *vol. cit.*, p. 476.

²⁹ Un negustor armean din Iași practica acest tip de comerț la sfârșitul veacului XVI, având legături cu Lublinul polonez, vezi N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 432-436 și 451. În *Itinerarul* lui Giulio Mancinelli se amintește că armenii sunt mult mai înlesniți și mai bogați decât toți ceilalți negustori din Iași tocmai datorită negoțului cu mirodenii, relatare publicată în *Călători străini*, II, p. 524.

³⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 341-342, nr. CLV, un document din cuprinsul căruia aflăm că pe la mijlocul veacului XVI negustorii armeni duceau în Polonia boi, piei crude și vin moldovenesc. Un studiu general asupra îndeletnicirilor comerciale ale armenilor din Moldova, până în secolul XIX, vezi Anaïs Nersesian, *Negustori armeni în comerțul Moldovei*, în *vol. Armenii în istorie și cultură*, p. 170.

³¹ *Călători străini*, II, p. 524.

³² Pentru evoluția demografică din veacul XVII sugestiv este tabelul statistic alcătuit de D. Ciurea în *op. cit.*, p. 33-35.

³³ Ioan Caproșu, *Documente Iași*, II, nr. 206.

Revenind la impresiile împărtășite de misionarul care a vizitat Iașii la sfârșitul secolului XVI, ne atrag atenția cele referitoare la starea economică prosperă a membrilor comunității armenie. Din numeroasele documente de vânzare-cumpărare sau de judecată pentru stăpânirea unor locuri, case, pivnițe și dugheni, transpare vitalitatea economică a acestei comunități. În cea de-a doua jumătate a veacului XVII este menționată existența unei chervăsării armeniești³⁴, tot spațiul pe care îl ocupă armenii pe teritoriul orașului fiind împânzit de numeroase dugheni și pivnițe, stăpânite de ei sau închiriate³⁵. Dughenile armeniești³⁶ nu erau cu siguranță destinate exclusiv negustoriei, multe dintre acestea fiind și ateliere de meșteșugar. Aria ocupațiilor meșteșugărești se dovedește foarte largă, ei fiind arcari, băibărăcari, ciubotari, cojocari, năsturari, papucari, soronari sau sticlari. Specializarea meșteșugurilor a impus în timp organizarea meseriilor în bresle, precum cele ale băibărăcarilor³⁷ și soronarilor³⁸. Pe armeni îi mai surprindem în ipostazele de creditori³⁹ sau debitori⁴⁰.

Dacă în cazul armenilor conviețuirea care s-a prelungit pe parcursul mai multor secole a creat câteva punți spre integrare în viața orașelor Moldovei, criteriul confesional a căpătat forme și mai clare de respingere în cazul negustorilor turci. Aceștia au sosit în Moldova încă din vremea primelor contacte de la mijlocul veacului XIV, dar statutul deosebit rezervat țărilor române în cadrul Imperiului nu le-a oferit acestora posibilități similare cu cele aflate în orașele balcanice⁴¹. Interzicerea dreptului de a deține proprietăți imobiliare și îngrădirea practicării cultului prin împiedicarea ridicării așezămintelor pe pământul acestor țări au reprezentat motive de excludere a acestora din rândul comunităților orășenești⁴².

Dimitrie Cantemir îi trece pe turci în șirul negustorilor străini, alături de armeni și evrei, numindu-i „gelepi”. Tot Cantemir oferă și o explicație pentru înclinația acestora spre abuzuri, spunând că de vreme ce nu pot avea în Moldova pământuri sau case, ei au acaparat tot comerțul Moldovei, ducând la Constantinopol turme și cirezi întregi de oi și vite cumpărate pe un preț de nimic.

Numărul lor va spori mai cu seamă începând din ultimele decenii ale secolului XVII pe fundalul acelei crize ce a rupt echilibrul în care s-a aflat negoțul Moldovei,

³⁴ *Ibidem*, nr. 377.

³⁵ *Ibidem*, nr. 144.

³⁶ Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul IV, *Acte interne (1726-1740)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Edit. Dosofoei, 2001, nr. 202 (în continuare se va cita: Ioan Caproșu, *Documente Iași*, IV).

³⁷ *Idem*, *Documente Iași*, III, nr. 518.

³⁸ *Idem*, *Documente Iași*, IV, nr. 277.

³⁹ *Idem*, *Documente Iași*, III, nr. 440.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 53.

⁴¹ Nikolai Todorov, *The Balkan City (1400-1900)*, Seattle and London, University of Washington Press, 1984, p. 13-15.

⁴² Prezența lor în orașele Țării Moldovei este confirmată de sursele narative, în relatările unor călători străini din veacul XVII, vezi *Călători străini*, vol. V, p. 75, 233, 276, 328.

comerțul țării îndreptându-se atunci în mod categoric spre piața otomană⁴³. Lipsiți de dreptul de stăpânire, fiind, totodată, scoși de sub jurisdicția administrației țării, pe acești negustori îi caracterizează împrumutul cu dobânzi foarte ridicate și graba cu care încearcă să recupereze datoriile⁴⁴. Abuzurile lor, semnalate încă de la jumătatea veacului XVII de Grigore Ureche, vor cunoaște forme îngrijorătoare în prima jumătate a secolului următor, pentru ca în domniile Mavrocordaților să apară și primele măsuri pentru stăvilirea nelegiuirilor. În acest registru, pe negustorii turci din Iași îi aflăm adesea în ipostaza de creditori ai unor familii boierești sau unor târgoveți care, pentru neplata datoriilor, își înstrăinează casele și dughenile. În cazul imposibilității unor datornici de a întoarce sumele împrumutate cu dobândă, aceștia riscu să fie întemnițați până când aflau chezași care să-i scoată, așa cum amintește cuprinsul unui document, din „năpasta turcească.”

În Iași, la jumătatea secolului XVII, chiar și în cazul locurilor de găzduire a celor care tranzitau orașul se remarcă o specializare în funcție de apartenența confesională. Pe lângă chervăsăria armenescă, de care am amintit, exista și una turcească. Turcii statorniciți în Iași nu sunt numai negustori, ci și meseriași. Dar cu toate că, așa cum se întrezărește din surse, ei reprezintă un element activ în economia orașului, apartenența confesională le va impune totuși un loc marginal. Singura cale de asimilare în structurile de organizare a orașenilor fiind creștinarea, credem că numărul unor astfel de gesturi este nesemnificativ chiar dacă se cunosc și cazuri de turci botezați.

Ca o posibilă concluzie, ipoteza existenței în veacurile XVI–XVII a unui puternic spirit de solidaritate între orașenii moldoveni, întemeiat pe conștiința apartenenței lor la un grup social, altul decât cel al boierimii, și care se coagula dincolo de granițele etnice ori confesionale⁴⁵, presupune încă suficiente nuanțări chiar și în cazul Iașilor. Să nu uităm că aspectul eterogen se va perpetua și după jumătatea veacului XVIII, în ciuda condițiilor mult mai favorabile decât cele marcate anterior de rigorile monopolului otoman⁴⁶. Chiar dacă, indiscutabil, a existat în permanență o categorie care, prin statutul deținut în cadrul orașenimii, poate fi numită patriciat, au existat, după cum am încercat să schițăm, suficiente elemente care au limitat dezvoltarea acesteia. În primul rând, unii dintre cei care acced în fruntea orașenilor sunt adesea tentați să părăsească această condiție și să și-o însușească pe aceea de boieri. În cazul armenilor sau turcilor, apartenența confesională a indus, în cazul primilor, persistența diferențelor, iar în privința celor din urmă reacții de respingere. În cele din urmă, numărul și specializarea

⁴³ Bogdan Murgescu, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, „Revista de istorie”, 41, 1988, nr. 5, p. 514-524.

⁴⁴ Locul creditorilor turci în trecutul economic al țării a fost surprins de I. Caproșu, *O istorie a Moldovei*, p. 114-127.

⁴⁵ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 256; Emil Ioan Emandi, *Habitatul urban și cultura spațiului. Studiu de geografie istorică. Suceava în secolele XIV-XX*, Iași, Edit. Glasul Bucovinei, 1996, p. 70, 74.

⁴⁶ Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 289.

meșteșugarilor, pe care, de altfel, Dimitrie Cantemir îi considera ca singurii adevărați orășeni moldoveni, din pricina destinației limitate a serviciilor lor, menite să satisfacă doar cererile imediate de pe o rază ce nu depășea prea mult regiunea din jurul orașului în care locuiau, nu a fost dublat și de putere economică.

Toate aceste realități, din care transpar o slabă omogenizare a corpului orășenilor și, în consecință, o întârziere a cristalizării unei conștiințe comune menite să ducă la reacții energice pentru apărarea intereselor întregii obști, sunt, fără îndoială, reflecții ale mediului economic statornicit la mijlocul veacului XVI, care nu se va schimba decât după jumătatea celui de-al XVIII-lea, atunci când vor apărea și primele revendicări ale orășenilor pentru recunoașterea vechilor drepturi.